

Рецензія
отримано 14.11.2023
Голова редакції
Спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.049
Філолог.-к., проф. Вінтонів М.О.

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.049
у Київському університеті
імені Бориса Грінченка
доктору філологічних наук,
професору кафедри української мови
Факультету української філології, культури та мистецтва
Вінтоніву Михайлу Олексійовичу

Рецензія

Русаченко Наталі Павлівни, кандидата філологічних наук, доцента, доцента кафедри української мови Факультету української філології, культури і мистецтва Київського університету імені Бориса Грінченка на дисертаційну роботу **Шуленка Олександра Сергійовича «Фразеологізми з компонентом-орнітономом у сучасній українській мові: структурно-семантичні і етнолінгвістичні особливості»**, подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія, галузь знань 03 Гуманітарні науки.

1. Актуальність теми дослідження.

Загальна тенденція сучасних наукових розвідок із фразеології – залучення значної екстралінгвальної інформації з метою розглянути фразеологізми в контексті культури певного етносу, звернутися до різних аспектів національно-культурної семантики компонентів, окреслити спільні та специфічні риси фразеологічних картин світу в зіставних дослідженнях як у близько-, так і в далекоспоріднених мовах.

Актуальність теми дослідження визначається тим, що фразеологічні одиниці являють собою найконденсованіше вираження національно-культурного компонента мови, а, отже, їхній аналіз дає можливість

простежити взаємозв'язок мови, світобачення й ментальності нації. Необхідним і важливим є вивчення механізмів творення фразеологічних одиниць із різними компонентами, зокрема й з орнітономенами, установлення специфіки орнітологічного символу у структурі фразеологізму та його вплив на семантику фразем.

Дослідницька увага Шуленка Олександра Сергійовича до комплексного дослідженні розмовних, територіальних і соціолектних орнітофразеологізмів української мови у семантичному, структурному та етнолінгвістичному аспектах цілком відповідає сучасній науковій парадигмі. Дисертант усвідомлює, що фразеологізм є однією з мовних універсалій, що володіє емоційно-експресивним потенціалом, образністю, здатністю відображати поняття, реалії, ситуації та почуття, а також передавати важливий інтелектуальний зміст поняття, а відтак саме вивчення фразеології за окремими тематичними групами чи компонентним складом ФО з погляду виявлення мотивів номінації розкриває природу називання, з'ясовує передумови становлення й функціонування цих номінативних одиниць.

Отже подана до захисту дисертація потрібна й актуальна.

2. Наукова новизна результатів дисертації.

У дисертації Шуленка Олександра Сергійовича вперше здійснена спроба провести комплексний аналіз кодифікованих і некодифікованих фразеологізмів із орнітономенами. Це дало можливість докладно схарактеризувати типи орнітономенів у складі фразеологізмів української мови, зробити семантичний і структурно-морфологічний аналіз орнітофразем та звернути увагу на етнолінгвістичну специфіку вказаних одиниць.

3. Теоретичне та практичне значення результатів дисертації.

У *теоретичному* плані дисертаційна робота Шуленка Олександра Сергійовича є спробою поглибити теоретичні основи вивчення

фразеологізмів із компонентом-орнітономеном та визначити структурно-семантичну типологію орнітофразеологізмів української мови.

Представлена робота здобувача має, без сумніву, більше *практичне значення*, оскільки ретельно відібраний фактичний матеріал може бути використаний у розробці навчальних посібників, спеціальних курсів із фразеології, етнолінгвістики та в лексикографічній практиці.

4. Наукова обґрунтованість результатів дослідження, сформульованих у дисертації, базується на належному студіюванні й творчому використанні положень і висновків, сформульованих у наукових працях відомих фразеологів, і визначається масштабністю ілюстративного матеріалу, що був отриманий шляхом суцільної вибірки й комплексної систематизації близько 1561 фразеологічних одиниць.

Одержанню достовірних результатів сприяла й відповідна джерельна база, яка охоплювала не тільки лексикографічні праці, але й художній, медійний та розмовний дискурси.

Наукові положення, висновки дослідження оцінюємо як теоретично, методично й емпірично обґрунтовані та достовірні.

5. Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння методологією наукової діяльності.

Поставлені завдання здобувачем виконані сповна, про що свідчить змістовний і структурно побудований текст дисертації. Науковий апарат дослідження сформульовано коректно, оптимально дібрано систему методів дослідження, що сприяли реалізації поставлених завдань.

Робота містить авторський погляд на структурно-семантичну типологію орнітофразеологізмів української мови. Це виявляється у виокремленні фразеотематичних груп та підгруп, які дозволяють деталізувати класифікацію орнітономенів та висвітлити додаткові спільні семантичні характеристики в

межах кожної групи, та встановленні власної типології структурної організації орнітофразеологізмів.

6. Апробація результатів дослідження.

Отримані результати дослідження висвітлено у 8 одноосібних публікаціях: 4 – у фахових виданнях, уключених до переліку наукових фахових видань України; 4 – у збірниках матеріалів міжнародних і всеукраїнських наукових конференцій.

Основні положення й результати роботи було апробовано в доповідях на міжнародних і всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях (м. Варшава, м. Київ, м. Кривий Ріг, м. Запоріжжя, м. Глухів, м. Львів, м. Харків протягом 2020-2023 рр.).

7. Структура та зміст дисертації.

Зміст дисертації Шуленка Олександра Сергійовича структуровано відповідно до визначеної мети та поставлених завдань, сформульованих у Вступі, де доволі стисло обґрунтовано актуальність, наукову новизну дисертації, чітко сформульовано мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, указано джерельну базу, визначено теоретичне й практичне значення роботи, описано доцільність використання методів наукового пошуку, що передбачено нормативною базою вимог.

Структурування за розділами не порушує традицій до такого жанру наукових робіт. У першому розділі схарактеризовано теоретичні основи вивчення фразеологізмів. Зокрема розглянуто поняття «фразеологія» та «фразеологізм» в українському та зарубіжному мовознавстві, визначено етнолінгвістичну спрямованість фразеології, названо принципи та критерії класифікації фразеологізмів, виявлено особливості функціонування фразеологізмів із компонентом-орнітономомом.

У другому розділі виокремлено опорні орнітономени у групах «дикі» та «свійські» птахи та проведено кількісні підрахунки їх уживаності у фраземах

української мови, зроблена спроба визначити фразеотематичні групи, підгрупи та проаналізувати їх семантичну наповненість, представити класифікацію орнітофразеологізмів за структурно-морфологічними характеристиками. Переведення аналізу з абсолютного формату у відносний зробило запропоновану класифікацію показовішою. Таблиці, побудовані на відсоткових показниках, покращують візуальне сприйняття матеріалу й певних положень дисертації.

У третьому розділі висвітлено етнолінгвістичні особливості назв диких і свійських птахів у складі фразеологізмів української мови; визначено, що українська культура формує фразеологізми, пов'язані з птахами, на основі їхніх зовнішніх особливостей (колір, розмір, вага), голосу (спів, звуки), поведінки, звичок, способу існування, середовища проживання, а широке вживання орнітономів у складі фразеологічних одиниць значною мірою обумовлене тим, що вони є одним із найдавніших шарів у лексиці мови і входять до ядра основного складу словникового фонду; виявлено орнітономени, які мають символічне значення в давніх прикметах, віруваннях, обрядах, замовляннях, побажаннях, віщуваннях українців, що засвідчує їх високу етнолінгвістичну цінність. Неабияку важливість має висвітлене питання про метафору, метонімію й порівняння як лінгвістичну основу побудови орнітономів.

Висновки об'єктивно ґрунтуються на результатах дослідження, викладених у розділах, а відтак поширюють їх зміст і важливість у контексті висунутих автором положень.

8. Дотримання академічної доброчесності.

Висловлені у дисертації положення та ідеї є самостійними та оригінальними. На підставі результатів автоматизованої перевірки на плагіат та їх експертної оцінки встановлено, що дисертаційне дослідження не містить плагіату, фальсифікації, фабрикації, самоплагіату. Аналіз тексту

дисертації дає можливість констатувати повне *дотримання здобувачем вимог академічної доброчесності*.

9. Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Загалом позитивно оцінюючи достатній науковий рівень проведених досліджень, обґрунтованість здобутих результатів, варто вказати на певні дискусійні положення і зауваження до роботи, а також висловити окремі побажання.

1. Розвиток нової лінгвістичної парадигми – антропоцентризму – вимагає нових прийомів аналізу фразеологічних одиниць, передусім таких, які скеровано на виявлення особливостей мисленнєвої діяльності людини у процесах фразеотворення. На нашу думку, ономасіологічний підхід до семантики фразеологічних одиниць, поєднаний із методиками концептуального аналізу, дозволив би дисертанту виразно побачити дію загальних когнітивних механізмів, що позначаються на виникненні і функціонуванні фразеологічних одиниць. Натомість про антропоцентричність фразеологізмів ідеться тільки в п.3.3. дисертації.

2. Огляд лінгвістичного опрацювання питань української зоонімної фразеології в дисертації мав би бути повнішим і не мав обмежуватися тільки прізвищами українських лінгвістів, які досліджували цю проблематику (с.51). Характеризуючи поняття *фразеологізм* у контексті лінгвістичних досліджень, дисертант цитує Шарля Баллі, але покликається не на працю вченого, а на монографію Ужченка В. та Ужченка Д. (с.36) або наводить визначення фразеологізму з підручника «Сучасна українська літературна мова» А. Грищенка (с.21) і не зазначає відповідну позицію у списку літератури. Не варто за стилістичними нормами використовувати замість поняття фразеологізм перифрази «скарбниця поетичних уявлень» (с.46), «історичне дзеркало життя суспільства» (с.50).

3. Дослідження етнолінгвістичних аспектів фразеології має проводитися комплексно із використанням матеріалів етнографії, діалектології, міфотворчості, фольклористики в їхньому словесно-змістовному вираженні. Зокрема важливо широко залучати діалектний матеріал, позаяк саме діалектна фразеологія зберігає інформацію про традиційну духовну й матеріальну культуру етносу. У роботі варто було представити фразеологізми з відповідними коментарями (наприклад, наведена сполука *киснути як каня на дощ* (с.105) потребує пояснення маловідомої лексеми *каня* і її територіального функціонування) з різних наріч української мови, здійснивши вибірку із незгаданих фразеологічних словників лемківських (Г.Ф. Ступінська, Я.В. Битківська, Н.Вархол), подільських (Н. Коваленко), волинських (Н. Кірілкова), західнополіських (З. Мацюк), середньополіських (Г. Доброльожа) говірок та ін.

Невелика кількість діалектних орнітофразеологізмів у дисертації та відсутність їх чіткої паспортизації знижує цінність дослідження. Було б доречно, на нашу думку, подати хоча б окремо списки використаної літератури і проаналізованих джерел ілюстративного матеріалу, позаяк і паспортизації прикладів із медіадискурсу в роботі немає.

4. Уважаємо, що підрозділ 2.3 переобтяжений зайвим поясненням термінів «словосполучення», «речення», «складносурядне, складнопірядне, безсполучникове речення» і т.п., позаяк не варто було "нагадувати" читачеві-науковцю визначення загальновідомих термінів. Натомість у цій частині роботи, на нашу думку, розшифрування потребують побудовані структурні моделі орнітономів, наявність яких є доволі дискусійною у дисертації із фразеології.

5. Універсалізації потребує семантична авторська класифікація фразеотематичних груп та підгруп, здійснена в дисертації. Безпідставним видається виокремлення один за одним ФТП «незначна кількість», ФТП «значна кількість» та ФТП «мало/багато» (с.122); або відсутність у деяких ФТГ (наприклад, «взаємини між людьми») фразеотематичних підгруп (с.115)

із одночасним виокремленням ФТГ «любівні стосунки» (с.117); або доречність ставити в один ряд такі класифікаційні ознаки, як «час», «родинні стосунки», «поради», «образні перифрази назв предметів, істот (осіб)» тощо.

Висловлюючи коментарі та зауваження, розуміємо, що кожен дослідник має право на відстоювання власних переконань, тому сподіваємося на плідну дискусію.

10. Загальний висновок про рівень набуття здобувачем теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей.

Рецензована дисертація є самостійно виконаним дослідженням, у якому викладено авторський погляд на структурно-семантичний й етнолінгвістичні фразеологізми з компонентом-орнітономеном у сучасній українській мові.

Констатуємо, що Шуленок Олександр Сергійович має достатній рівень теоретичних знань, практичних умінь, навичок і компетентностей. Дисертант здатен робити висновки, аргументувати свою думку, визначати перспективи дослідження.

11. Загальна оцінка дисертації і наукових публікацій

Незважаючи на висловлені дискусійні положення та зауваження, варто наголосити на достатньому методологічному рівні рецензованої праці, на її безсумнівній актуальності для сучасної української фразеології, науковій новизні та практичному значенні. Дисертація Шуленка Олександра Сергійовича відповідає вимогам МОН України до наукових праць дослідницького жанру.

Дисертація «**Фразеологізми з компонентом-орнітономеном у сучасній українській мові: структурно-семантичні і етнолінгвістичні особливості**» є завершеною науковою працею, у якій її автором, Шуленком Олександром Сергійовичем, отримані нові науково обґрунтовані результати.

Дисертаційна робота відповідає вимогам п. 6-9 Постанови Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44 «Про затвердження Порядку

присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами) та наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», а її автор, Шуленок Олександр Сергійович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія.

Рецензент:

доцент кафедри української мови

Факультету української філології,

культури і мистецтва

Київського університету

імені Бориса Грінченка,

кандидат філологічних наук,

доцент

Наталія РУСАЧЕНКО

